

Erdélyi közgyűjtemények bemutatása

A kolozsvári levéltárak

Az első világháborút követő főhatalom-változás hatással volt a Magyarországtól Romániához csatolt területek levéltári szabályozására és szervezetére is. A két állam különböző kormányzati hagyományának, jogrendszerének, intézményhálózatának, szervezetének megfelelően nyilvánvaló volt a levéltári szemlélet és a levéltári anyag megőrzését és használatát szabályozó normák mássága is. A magyar levéltári szemlélet és az abból fakadó terminológia másságát például jól kifejezi a levéltár-irattár, illetve levéltáros-irattáros elkülönült fogalmak kialakulása és pontos megfogalmazása, levéltárelméleti kérdésekben a német-osztrák, később az ehhez szintén közel álló holland levéltári elmélettel való rokonsága; az említett fogalmi megkülönböztetést ugyanakkor a román levéltári terminológia eredetileg nem ismerte, levéltárelméletileg pedig, főként az első világháború után, az olasz, illetve francia elmélet és szemlélet felé közeledett. Ugyancsak más volt a levéltár-szervezési rendszer is Magyarországon a hagyományosan létező országos levéltárak fejlődése a múlt század végén a Magyar Országos Levéltár megszervezéséhez vezetett, ez lett azután az őrzőhelye az országos jelentőségű levéltárképző (kormányzati, központi stb.) intézmények levéltári anyagának és másodlagosan egyéb (családi, személyi, testületi) ugyancsak országos jelentőségű forrásanyagának. Emellett az évszázados fejlődés során megvalósult és működött önkormányzatok, az úgynevezett törvényhatóságok (vármegyék, vidékek, székely és szász székek, városok), egyházak és testületek saját kezelésben, megfelelő személyzettel (levéltáros, irattáros stb.) gondoskodtak levéltári anyaguk megőrzéséről, sőt, a sajátos – és történeti fejlődése során különböző – erdélyi viszonyoknak megfelelően itt a nemzetiségi tagolódás szerinti saját nemzeti levéltárak is kialakultak (az Erdélyi Múzeum-Egyesületé, előbb a kézírattáron belül, majd önálló keretben, a Szász Nemzeti Levéltár = Sächsisches Nationalarchiv és a román Asociația pentru cultura poporului român din Transilvania = ASTRA könyvtárán belül keletkezett kézirat- és levéltár). Ezzel szemben az orosz megszállás idején Moldvában 1831-ben, Havasalföldön 1832-ben a Kiszjeljov (Kiseleff) tábornok nevéhez fűződő Szervezeti Szabályzat (Regulament Organic) alapján állami levéltári típusú gyűjtőlevéltárt szerveztek. Ebből a gyűjtőlevéltárból (amely eredetileg a központi intézmények igazgatásában az ügyintézéshez már nem szükséges – „netrebuincioase” – iratanyagot őrizte volna), alakult ki 1864-ben a tulajdonképpeni Állami Levéltár, erősen centralizált jelleggel és gyűjtőkörrel. A kialakult Állami Levéltár tehát az állami intézmények történeti forrásértékű iratainak a gyűjtőhelye volt, de e Levéltár belső tagolódása arra utal, hogy a közjavakra vonatkozó iratok külön kezelésével kincstári levéltári jelleggel itt őrizték a közjavak jogbiztosító iratait is. Ugyanakkor a központosított jellegű államigazgatás

következtében nem alakultak ki a törvényhatóságoknak vagy az erdélyi önkormányzati testületi levéltáraknak megfelelő levéltárak.¹

Erdélyi, partiumi és bánási viszonylatban az első világháború befejezése után, az 1918. év végén létrejött erdélyi román Kormányzótanács (Consiliul Dirigent) 1920-ban elhatározta, hogy megszervezi az Erdélyi Állami Levéltár Igazgatóságát (Direcțiunea Arhivelor Statului pentru Transilvania), de az új intézmény végül is csak 1923-ban jut olyan helyiséghez, ahol megkezdheti működését.² Országos viszonylatban 1925. július 15-én a hivatalos lapban új levéltári törvény jelent meg, ennek megfelelően pedig az 1920-ban Kolozsvárt létrehozott Erdélyi Állami Levéltári Igazgatóság egyike lett az ország négy Tartományi Levéltári Igazgatóságának: Direcțiunea regionala din Cluj, és gyűjtőköre kiterjedt az erdélyi, partiumi és bánási megyékre. Állami levéltári jellegének megfelelően elsődlegesen az állam polgári, egyházi és katonai hatóságainak, valamint a megyék, városok és községek levéltári anyagának az őrzőhelye, de másodlagosan átvehet iratanyagot megőrzésre magánszemélyektől és -intézményektől is. Az új levéltári törvény, némileg a gyulafehérvári határozatok szellemében, 8. szakaszában kimondja, hogy a nemzeti kisebbségek és a felekezetek a törvény megjelenésekor létező levéltárai megmaradnak addigi állapotukban, de az Állami Levéltár főigazgatója felügyeleti jogot gyakorol felettük.³ A törvénynek megfelelően tehát a Magyarországtól átkerült területek tekintetében a levéltári hálózat szervezete így módosult: egy tartományi Állami Levéltár gyűjtőkörébe kerültek a hatósági levéltárak (ennek megfelelően az addig önálló törvényhatósági levéltárak – jóllehet, többnyire külön levéltári célra készült helyiségekkel rendelkeztek – elvesztették gyűjtőlevéltári jellegüket, és anyagukat kötelesek voltak beadni az állami levéltárba), viszont az önálló nemzetiségi és felekezeti levéltárak tovább működhettek. A második világháború végéig a román polgári állam keretében ez a levéltári hálózat lényegében nem változott. A kolozsvári tartományi levéltár gyűjtőköre azonban fokozatosan leszűkül, mert 1936-ban Temesvárt létesítettek levéltári igazgatóságot, 1937-ben Naszódon és 1938-ban Brassóban.⁴

1944 ősztől kezdve – bár az 1925-ös levéltári törvény még hatályban volt – a „népi demokratikus” korszak önkényes, jogellenes intézkedései sorából nem hiányoztak azok sem, amelyek miatt pótolhatatlan károk érték a levéltárakat, illetve amelyek a még hatályos jogszabályokat sértették. A megyék és városok, községek élére került „pártkatonák” utasítására számos megyei, városi és egyéb közintézményi levéltári anyag jutott ebek harmincadjára, zúdult ömlesztve nedves pincékbe, jutott papírzúzdába, mert a „dolgozók érdekében” a levéltári anyag tárolására épült vagy kialakított helyiségeknek más rendeltetést adtak, illetve a „burzsuj, tőkés-földesúri” iratok elpusztításával az általános műveltségi szint alatti vagy tudatosan az alá süllyedt „vezetők” a „múlttal akartak szakítani”. (Csak példaként említjük ezek sorában a Kolozs, illetve Szilágy megyei levéltári anyag szétdúlását, pincébe dobálását, vagy azt, hogy Dés város XVI–XVIII. századi jegyzőkönyveit a kátrin tüzelőanyagaként égették el).⁵

A levéltári törvény által biztosított nemzeti kisebbségi levéltárak sorából a második világháborút követő sajátos „jogrend” torzszüleménye: a min-

den korszerű büntetőjogi elméletet megcsúfoló „kollektív bűnösség” áldozataként megszüntették azt a szász nemzeti levéltárat, amelynek az országban egyedül volt külön gyűjtőlevéltári célra épült korszerű székhelye, és melynek kiváló levéltárosai példás kiadványokkal bizonyították értékes munkásságukat; egy 1949-ben kibocsátott igazságügy-minisztériumi határozat pedig, ugyancsak törvénytelenül, megszüntette az addig működött egyesületeket, köztük az Erdélyi Múzeum-Egyesületet és az ASTRA-t is. Az előbbi működésének 1950. február 12-én erőhatalommal vetettek véget.⁶ A bolsevista típusú önkény, a minden közösségi sajátosságot megszüntetni törekvő intézkedések egyaránt sújtották a közösségi összefogásból született nemzeti jellegű egyesületeket, így az ezekre mért csapás egyenlően fájdalmas volt minden nemzeti közösség számára. Hatásában, eredményeiben azonban különbözik a többségi nemzetet ért károsodás és az, ami a nemzeti kisebbségeket érte. Ugyanis amíg az etatista, beolvasztó szellemű intézkedések állami keretet hoznak létre minden tevékenység számára, ez a tevékenység, még ha eltorzítva is, a többségi nemzet „érdekében” folyik. Ez lehetővé teszi, hogy a torzulások kiküszöbölésével, megszüntetésével ezek a keretek valóban a többségi nemzet érdekeit szolgálják. A nemzeti kisebbségeket viszont ezek az etatista intézkedések sajátos tudományos, művelődési, sőt gazdasági és egyéb tevékenységi lehetőségeiktől fosztják meg, jövótételen károsodást, valóságos elsoványodást okozva társadalmi életükben.

A levéltári anyagot illetően 1957-ben új levéltári törvény lép életbe az 1925-ös helyett. Ez már a szovjet levéltári törvény mintájára készült és akárcsak más, a szovjet érdekkörbe utalt államok esetén, a szovjet etatista levéltárszemléletet tükrözi. Az Állami Levéltári Fond létesítésével a törvény minden levéltári anyagot ennek részeként tekint és kezel, kivéve az egyházak és magánszemélyek tevékenysége során keletkezett iratokat. Az 1971-ben kibocsátott újabb törvény, majd a Nemzeti (vagy Országos) Levéltári Fond (Fondul Arhivistic National) létesítésével és főként 1974-beli kiegészítésével teljesen az állami levéltárak gyűjtőkörébe utalta az ország mindennemű levéltári anyagát.⁷ Ennek alapján indult meg a levéltári anyagnak az a nagyarányú begyűjtése, amelynek eredményeként jórészt az állami levéltárak megőrzésébe került az akadémiai és könyvtári gyűjtemények, az egyházak, valamint a magánszemélyek levéltári anyaga. Ezt lehetővé tette az is, hogy az ország közigazgatási beosztását követő levéltári szervezet előbb tartományi, majd megyei gyűjtőkörű levéltárakat létesített az illető közigazgatási terület székhelyén, és több helyütt új levéltári épületet építettek a megyei állami levéltárak számára. Maga a begyűjtési folyamat azonban – főleg egyházi levéltári vonatkozásban – nem volt általános és azonos eredményességű az egész országban. Ez mind a levéltári épületek befogadóképességétől, mind a megyei levéltári vezetők, levéltárosok, de elsősorban az egyházi vezetők magatartásától is függött. Mert igaz ugyan, hogy a levéltári szervezet élén állók kevés kivétellel politikai megbízásból kerültek az intézmények élére – hiszen általános tünete volt a rendszernek, hogy a vezetőktől nem szaktudást, hanem „pártos hűséget” és „odaadást” kívántak –, e vezetőrétegtől függetlenül azonban tovább dolgozott és kialakult egy professzionista levéltáros réteg is, amely jelszavak, kirakatmegnyilvánulások mögött, a lehetőségek szerint tovább folytatta levéltári munká-

ját. Így például, jóllehet a szovjet levéltári irodalomból átvett szemlélet nem fogadta el a proveniencia vagy regisztratura elvet, mégis az erdélyi és partiumi levéltárrendezések során a levéltárosok jórészt ezt alkalmazták, sőt az elv megnevezése nélkül ennek szempontjait sikerült a kiadott utasításokba is bevétni.⁸

Ennek a levéltár-történeti, illetve a levéltári jogrend fejlődését jelző vázlatnak ismertetését azért tartottuk szükségesnek, mert ebben a keretben alakult a kolozsvári levéltárak sorsa is Az 1920-ban létesített, de helyiséghoz csak 1923-ban jutott, egész Erdélyre, a Partiumra és a Bánságra kiterjedő gyűjtőkörű Állami Levéltár elsőként az egykori törvényhatóságok levéltárai-ból gyűjtött be anyagot (Kolozs vármegye régi jegyzőkönyveit és régi iratanyaga egy részét, Kolozsvár város úgynevezett ólevéltárát), de átvették az egykori fogarasi kincstári uradalom urbáriumait is (ez a levéltári igazgató kutatási területéhez tartozott), és miután Alsó-Fehér megye székhelyét Nagyenyedről Gyulafehérvárra költöztették, azokat az eredeti székhely levéltári helyiségeiben maradt családi levéltárakat, amelyeket az 1848 utáni, a családi levéltárak megőrzésében támadt érdektelenség következtében a szétszóródás veszélye fenyegette, és ennek elkerülése érdekében a vármegyei levéltár helyiségeiben őrizték, ugyancsak beszállították Kolozsvára (a Kemény család csombordi, a Barcsay család, a Dobolyi család, a Csathó család és a Récsey család levéltáráról van szó).⁹ A tárolási lehetőségek javulásával folytatódott a begyűjtés, így a bukaresti levéltári főigazgatóság kiadásában megjelent általános leltár adatai szerint a kolozsvári Állami Levéltár – igaz, némileg felduzzasztott és pontatlan – kimutatásában hét megyei, tíz városi, hét falusi, öt családi, az erdélyi bányakincstári levéltár, valamint nyolc uradalom, illetve helység urbáriumának megőrzéséről számol be.¹⁰

Az 1940-es bécsi döntést követően a kolozsvári levéltári igazgatóság addig begyűjtött levéltári anyagát Nagyszebenbe szállíttatta és azzal együtt csak a háború befejezése után tért vissza.

A magyarság gazdag gyűjtőlevéltára az Erdélyi Múzeum-Egyesület keretében alakult ki Ez a levéltár a magyar családi és személyi, valamint az idők folyamán működött közösségi intézmények forrásanyagának őrzőhelye volt. A XIX. század folyamán a magyar Vallás- és Közoktatási Minisztériummal 1872-ben és 1895-ben kötött szerződés alapján a levéltári anyag is – az Egyesület kéziratárának keretében – az egyetemi oktatást és a tudományos kutatást szolgálta, és miután felépült az egyetemi könyvtár épülete, ott helyezték el A főhatalom változása után ez az anyag is a többi gyűjteményhez hasonlóan az új román egyetem használatába került, változatlanul az Erdélyi Múzeum-Egyesület tulajdonaként. A két világháború között többszöri hosszas tárgyalások folytak a tulajdonjog és használati jog tisztázása ügyében, anélkül, hogy ezek eredményesen befejeződtek volna.¹¹ A levéltár esetében azonban sajátos helyzet állott elő: Kelemen Lajos, aki a levéltári anyag jórészt begyűjtötte, továbbra is helyén maradt, és ez létrehozta az egyetemi könyvtáron belül azt az általa megtestesített egyszemélyes magyar intézményt, amely mind az anyag gondos megőrzését, mind eredményes használatát biztosította minden kutató számára. Ennek a levéltárnak a fejlődése a bécsi döntést követően új lendületet vett. Kelemen Lajos igazgatása alatt (aki-

nek a közbizalmon alapuló személyi hitele további családi és személyi letéteket biztosított a levéltár gyarapításához) új szemléletű munka kezdődött a Levéltárban. A múlt század levéltárgyűjtő és -őrző szemléletének érvényesülése és a jórészt a levéltáros – ezúttal Kelemen Lajos – példátlan anyagismertére és emlékezőtehetségére alapuló kutatás Jakó Zsigmond beosztásával a korszerű levéltári szemléletnek megfelelő rendszerező és feltáró munkának adott helyet.¹² Az ugyancsak levéltári szolgálatra beosztott művészettörténész Entz Géza közreműködésével ez nem csak a munkastílusban eredményezett változást, hanem a front átvonulásával ők vállalkoztak nehéz körülmények között arra, hogy szervezeten begyűjtsék az EME Levéltárába a vidéken szétdőlt és -szórt levéltári anyagot.¹³ Magát a Levéltárat is a negyvenes évek második felében önálló egységként a Farkas utca 8. szám alatt berendezett önálló levéltári helyiségbe költöztették.¹⁴ Az ott folyó szervezőmunkába bekapcsolódott Venczel József is Ennek a szakszerű levéltári tevékenységnek az Erdélyi Múzeum-Egyesület működésének önkényes beszüntetése vetett véget. A magyar családi, személyi levéltárak, gyűjtemények, valamint számos magyar közösségi intézmény iratainak őrzőhelye a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Könyvtára kezelésébe került Történeti Levéltár néven. (Meg kell jegyeznünk, hogy a kutatás ott is általában zavartalanul folyt.)

A levéltári törvény 1974-es módosítása után ezt a gyűjtőlevéltárat is az Állami Levéltár vette át.

A felekezeti levéltárak a második világháború után továbbra is az egyházak kezelésében maradtak az egyházközségi, esperességi vagy egyházmezei, püspökségi vagy egyházkerületi, illetve felekezeti gyűjtőlevéltárakban. Kivételt képeztek az 1949-től a községi és városi előjáróságok által begyűjtött anyakönyvek. Ezeket – helyenként ezekkel együtt más egyházközségi iratanyagot is – azzal az indoklással vették át a helyi hatóságok, hogy az állami anyakönyvezés 1895-ben történt bevezetése előtti anyakönyvekre szükségük van az új személyazonossági igazolványok, illetve a típus anyakönyvi bizonyítványok kiállításához. De mivel az idők okozta rongálásnak egyébként is kitétt anyakönyvek a helyi hatóságoknál – főleg vidéken – tovább rongálódtak, 1951-től elrendelték beszolgáltatásukat az állami levéltáraknak, és ott őrzik ezeket jelenleg is Hasonlóképpen csonkultak az egyházi levéltárak párt- és államvédelmi intézkedések következtében. Részben azzal az ürüggyel, hogy az őrzött iratanyag nem egyházi jellegű, vagy más megfontolásból bizonyos iratokat, iratcsoportokat elvittek, és a jobbik esetben állami levéltári kezelésbe utaltak. Ez történt Kolozsvárt a Ferenc-rendiek elkobzott levéltárával, illetve az Unitárius Püspökségen őrzött iratok egy részével. Kolozs megyében viszont még az 1974-es levéltári törvényt módosítás után sem került sor ki-sebbségi egyházi levéltári anyagnak az Állami Levéltár részéről történt erősza-kos átvételére. Ez jórészt az egyházak szilárd magatartásának, részben annak is köszönhető, hogy megfelelően berendezett és kezelt levéltáraikra hivatkozhattak, ahol biztosítani tudták a levéltári anyag jó megőrzését és a kutatást, de a felügyeletet is.

A magyar közösségi intézményrendszert a második világháború után rövidesen elsorvasztották, illetve önkényesen véget vetettek működésének. A hatalom ebben a műveletben – amely ha más jelszavakkal is, de a homogeni-

zálás kezdete volt – az államosítás, a beolvasztás, illetve a megszüntetés útját választotta. Az államosításnak esett áldozatul az önálló iskolarendszer, a pénzügyi hálózat és az ipari létesítmények sora, beolvasztással szüntették meg a szövetkezeti központokat és hálózataikat, elsorvasztással a kereskedést és kisipart, erőszakos megszüntetéssel pedig az egyesületi életnek vetettek véget. Az ezekre az intézményekre vonatkozó iratanyag sorsa különbözőképpen alakult.

A pénzügyi iratanyagát jórészt sikerült a felszámoló útján az állami levéltárakba juttatni,¹⁵ akárcsak a felekezeti iskolák anyagát is Bizonytalannabb sors várt az ipari és kereskedelmi vállalatok irataira. A mai napig nem történt meg annak pontos felmérése, mi pusztult el a vidéki kastélyok, udvarházak, birtokosok lakásainak irat-, könyv- és műtárgy-, ékszer és berendezési anyagából. Jóllehet a történeti források terén az Erdélyi Múzeum-Egyesület erején felül igyekezett megmenteni ezt az anyagot (amely nem csupán a magyarság számára értékes, hanem összslakossági fontossága elvitathatatlan), mégis az értékes tárgyak, ékszerek vonatkozásában kevés az, ami köztulajdonba (múzeumokba, közgyűjteményekbe) került, és nem a „forradalmi tett” végrehajtóinak, „leltározóinak” kezén vagy zsebében sikkadt el.

A vázolt fejlődés eredményeként jelenleg a kolozsvári levéltári anyag zömét az Állami Levéltárban őrzik. Vázlatosan ennek az anyagnak a tagolása a következő:¹⁶

A) Egykori erdélyi kormányhatóságok, illetve központi hivatalok levéltári anyaga: Erdélyi Bányakincstár (*Thesaurarius in Montanicis et Monetariis - Tezaurariatul minier al Transilvaniei*), 1694–1848. 380,50 fm; Zalatnai Főbányahivatal (*Officium Supremum Montanum Zalathnense - Oberbergamt - Oficiul superior minier*), 1729–1787. 24,50 fm. és az 1849 utáni ezt követő kolozsvári Bányagazgatóság, illetve zalatnai Főbányahivatal (*Bergdirection-Directia miniera, Oficiul superior minier*), 1849–1917. 141 fm. Közügy-igazgatóság (*Directoratus Regio Fiscalis - Directoratul fiscal*), 1722–1918. 252 leltári tétel¹⁷, a töredékes anyagban megtalálható az ügyek és főleg a fejedelemség jogszabályainak aprólékos mutatója; Erdélyi Főbiztoság (*Supremus Commisariatul Provincialis Transylvanicus - Comisariatul Suprem Provincial din Transilvania*), 1706–1711, egy a Rákóczi-szabadságharc idején vezetett bevételi és kiadási nyilvántartási könyv, amelyben más fontosabb bejegyzéseket is rögzítettek és mutatóval láttak el; ebbe a csoportba tartozik még az első világháború végén létrejött román Kormányzótanács (*Consiliul Dirigent*), Mezőgazdasági Ügyosztályának (*Resortul Agriculturii*) – fontos szerepe volt a földreform előkészítésében – töredékes anyaga, 1918–1920. 5,73 fm. és ugyancsak a Kormányzótanács Igazságügyi Ügyosztályának hatáskörét átvett Igazságügyi Igazgatóság (*Directoratul justitiei*) jegyzőkönyvei, 1920–1924. 149 kötet.

Kolozsvári székhelyű tartományi hatáskörű közigazgatási intézmények: IV. Miniszteri Igazgatóság (*Directoratul ministerial IV.*), 1930–1931. 10 fm; Tartományi Közigazgatási Főfelügyelőség (*Inspectoratul general administrativ regional Cluj*), 1931–1941. 30 fm, amelyekből a magyar kutatókat főleg a nemzeti kisebbségekre vonatkozó intézkedések és kiértékelések érdekelhetik.

B) Egykori vármegyei, székely és szász széki, valamint vidéki törvényhatóságok és az azok tevékenységét követő román megyék: Kolozs vármegye (Prefectura judetului Cluj), 1605–1949. 507,42 fm.; Szatmár vármegye (Prefectura judetului Satu Mare), (1268–1471)¹⁸ 1577–1909. 500 fm.; Kővárvidék (Districtul Chioar), 1769–1876. 64 fm, amelynek iratanyaga az 1876-ban jórészt Szatmár vármegyébe bekebelezett vidék önálló tevékenységének megszűnte után került Szatmár vármegye levéltárába; Szolnok–Doboka vármegye (Prefectura judetului Somes), 1876–1944. 596 fm. és a két vármegye egyesítése előtti Belső-Szolnok vármegye (Comitatul Solnocul Interior), 1640–1875, 45 fm. és Doboka vármegye (Comitatul Dabaca), 1705–1876. 20 fm.; Torda-Aranyos vármegye (Prefectura judetului Turda) 1876–1923. 87 fm., valamint az egyesítésükig önálló törvényhatóságként működött Aranyos szék (Scaunul Aries), 1650–1876. 128 fm. és Torda vármegye (Comitatul Turda), 1607–1876. 262 fm.; Udvarhely szék (Scaunul Odorhei), 1506–1875. 300 fm., (Prefectura judetului Turda), 1876–1923. 87 fm., az Udvarhely székhez tartozó Bardóc fiúszék (Scaunul filial Bradut 1638–1872. 17 fm. és a Háromszékhez tartozó Miklósvár fiúszék (Scaunul filial Miclosoara), 1608–1848. 16,50 fm.; a szász Ujegyház szék (Scaunul Nocrich), 1700–1875. 21 leltári tétel; Felső-Fehér vármegye (Comitatul Alba de Sus), 1753–1848. 42,80 fm.

Területi közigazgatási hatóságként itt említjük meg az 1938-ban bevezetett királyi diktatúra idején létrehozott tartományok közül a kolozsvári székhelyű Szamos tartomány (Tinutul Somes), 1938–1940. 30 fm., az úgynevezett „népi demokrácia” szüleményeként létrehozott néptanácsok közül pedig Kolozs tartomány Néptanácsa (Sfatul popular al regiunii Cluj), 1951–1957. 4254 leltári tételnyi és a Kolozsvár körzeti Néptanács (Sfatul popular al raionului Cluj), 1950–1953. 1,25 fm-nyi iratanyagát.

A járásek közül a következők irattára került be – jórészt töredékesen – a kolozsvári Állami Levéltárba: Abrudi járás (Pretura plasii Abrud), 1854–1899. 5,25 fm.; Kolozsborsai járás (Pretura plasii Borsa), 1941–1949. 26 leltári tétel; Kolozsvári járás (Pretura plasii Cluj), 1930–1949. 134 leltári tétel; Szamosújvári járás (Pretura plasii Gherla), 1944–1950. 83 leltári tétel.

C) Egykori törvényhatósági, szabad királyi és egyéb városok levéltárai¹⁹ szép számmal és többnyire folyamatos sorozatokban kerültek be az Állami Levéltárba, és pedig: Kolozsvár (Primaria municipiului Cluj), (1224) 1326–1949. 574,10 fm.; Dés (Primaria municipiului Dej), 1236–1871. 49 fm.; Szatmárnémeti (Primaria municipiului Satu Mare), 1606–1867. 81 fm.; Torda (Primaria municipiului Turda), 1557–1918. 170 fm.; Felsőbánya (Primaria orasului Baia Sprie), 1455–1899. 38 fm.; Beszterce (Primaria orasului Bistrita), 1291–1880. 220 fm.; Aranyosgyéres (Primaria orasului Campia Turzii), 1783–1967. 9 fm.; Gyergyószentmiklós (Primaria orasului Gheorgheni), 1850–1895. 20,30 fm.; Szamosújvár (Primaria orasului Gherla), 1607–1920. 140,50 fm.; töredékes iratanyaggal a következő városok vannak képviselve: Bánffyhunjad (Primaria orasului Huedin), 1941–1944. 0,40 fm.; Szászváros (Primaria orasului Orastie), 1670–1856. 1,05 fm.; Marosvásárhely (Primaria orasului Targu Mures), 1699–1853. 0,60 fm.; Zilah (Primaria orasului Zalău), (1282) 1370–1828. 0,25 fm.

A mintegy negyven község jórészt újabb iratanyagától különbözik az egykor mezőváros jellegű települések, mint a múltban nagy jelentőségű sóakna körüli Kolozs (Primaria comunei Cojocna), 1781–1968. 13,50 fm-, az ugyancsak egykori erdélyi sóközpontnak számító Szék (Primaria comunei Sic), (1471) 1635–1918. 0,20 fm- és az erdélyi vasművelés múltbeli híres központja Torockó (Primaria comunei Rimetea), (1291) 1637–1847. 0,15 fm-nyi iratanyaga.

D) A polgári korszakban a törvényhatóságoktól elkülönült önálló bírósági szervezet intézményei közül újabb keletű iratanyaggal gazdagították az Állami Levéltár állományát: a Kolozsvári Ítéltábla (Curtea de apel Cluj), 1891–1952. 18,41 fm., amelynek 1940–1944 közötti anyagából két külön nyilvántartott levéltári testet alakítottak ki: a Kolozsvári m. kir. Ítéltábla (Curtea de apel regala Cluj), 1940–1944. 5,7 fm., valamint a Nagyszebeni–Kolozsvári Ítéltábla (Curtea de apel Sibiu-Cluj), 1940–1944. 0,65 fm. levéltárát.

A Kolozsvári Ítéltábla illetékességi területéről a következő törvényszékek működése során keletkezett iratanyagot őrzi az Állami Levéltár: Kolozsvári Törvényszék (Tribunalul Cluj), 1920–1934. 25,80 fm.; Dési Törvényszék (Tribunalul Somes-Dej), 1915–1952. 134,10 fm.; Tordai Törvényszék (Tribunalul Turda), 1931–1937. 8,50 fm. Az alsófokú bíróságok iratanyaga a következő bíróságoktól származik: Kolozsvári városi Járásbíróság (Judecatoria urbana Cluj), 1935–1936. 3,50 fm.; Kolozsvári vidéki Járásbíróság (Judecatoria rurala Cluj), 1930–1943. 5 fm.; Dési vegyes Járásbíróság (Judecatoria mixta Dej), 1918–1921. 6,75 fm.

A második világháború után átszervezett bíróságok közül a Kolozsvári tartományi Törvényszék (Tribunalul regional Cluj) 1952 és 1960 közötti, 14,90 fm-nyi anyaga került az Állami Levéltár megőrzésébe.

Ugyancsak itt helyezték el a Közigazgatási Felsőbíróság (Curtea administrativa Cluj), 1930–1940. 13 fm-nyi iratanyagát is

E) Az ügyészségi szervezet iratanyaga a következő levéltárképző szervektől származik: Kolozsvári Főügyészség (Parchetul general al Curtii de apel Cluj), 1919–1952. 18 fm. és a külön levéltári testté alakított 1940–1944 közötti anyagot létrehozó Kolozsvári királyi Főügyészség (Parchetul general regala Cluj), 1940–1944. 1 fm. és 537 leltári tétel; Kolozsvári Ügyészség (Parchetul Tribunalului Cluj), 1919–1940. 7 fm.; Dési Ügyészség (Parchetul Tribunalului Somes-Dej), 1851–1952. 20 fm.; Tordai Ügyészség (Parchetul Tribunalului Turda), 1915–1950. 6 fm.

Az úgynevezett „népi demokráciában” átszervezett ügyészségi hálózatból a Kolozsvár Tartomány Ügyészsége (Procuratura regiunii Cluj), 1952–1958. 8,80 fm-nyi, valamint a Kolozsvári vasúti Ügyészség (Parchetul tribunalului special feroviar Cluj), 1949–1952. 1,10 fm-nyi és 224 leltári tétel számoló iratanyagát őrzi az Állami Levéltár.

A közbiztonsági szervezetek és a büntetőintézetek iratanyaga a következőktől származik:

Rendőrség: Kolozsvári Rendőr-felügyelőség (Inspectoratul de politie Cluj), 1929–1949. 15 fm.; Dési Rendőrség (Politia de resedinta Dej), 1945–1949. 3,50 fm.; Tordai Rendőrség (Politia Turda), 1923–1948. 17,60 fm.

Állambiztonság: Tordai állambiztonsági Hivatal (Serviciul siguranta Turda), 1924–1948. 0,15 fm.

Csendőrség: Kolozsvári Csendőr-felügyelőség (Inspectoratul de jandarmi Cluj), 1930–1949. 7 fm.; Torda megyei csendőrszárny-parancsnokság (Legiunea de jandarmi a judetului Turda), 1934–1948. 7,76 fm.

Büntetőintézetek: Kolozsvári fogház (Penitenciarul Cluj), 1925–1956. 5,80 fm.; Tordai fogház (Penitenciarul Turda), 1936–1963. 3,50 fm.

* * *

A hatóságok és közintézmények iratanyaga forrásértékű valamennyi állampolgár, sőt az országban lakó vagy azzal kapcsolatba kerülő személy vonatkozásában, jóllehet az államhatalom vagy a helyi hatóságok vagy közintézmények különbözőképpen viszonyulnak az említettekhez, de ilyen esetekben is az anyag a megkülönböztetések tanúbizonyása is. Más jellege van a magánintézmények, családok, személyek levéltári anyagának. A kapcsolatok nem szorítkoznak egyetlen társadalomban sem szigorúan nemzetiségileg vagy valamilyen elhatárolt területekre. Ezek a kapcsolatok szorosabban vagy lazábban, különböző érzelmi töltettel, de az együttélés következtében természetesen léteznek, viszont nem minden esetben fejeződnek ki a fennmaradt írásos anyagban. Ezért a magánjellegű forrásanyagnak az esetében nem térhetünk ki a teljes anyag felsorolására, a kutató itt konkrét esetekben a már ismert források utalásából indulhat ki annak a levéltári anyagnak a feltárásában, amelyben ilyen kapcsolati információt feltételez. Viszont éppen összefüggő információgazdagságuk következtében számunkra ebből a csoportból elsődrendű fontosságúak közösségi intézményrendszerünk emlékei, valamint családjaink levéltári anyaga, illetve a személyi hagyatékok iratai.

Kisebbségi intézményhálózatunk forrásanyaga, sajnos, nem maradt fenn egyenlő arányban, és ami megmaradt, abból is van, ami megcsonkítást szenvedett. Gazdasági jellegű közösségi intézményeink közül leginkább a bankok iratanyaga maradt meg, illetve ebből vett át az Állami Levéltár legrendszerettebben. Az anyag mennyisége számos külső és belső körülménytől függött, ez utóbbi esetben főleg a megbízott felszámoló lelkiismeretességétől, fogékonyságától az iratanyag történeti forrásértékét illetően.²⁰

Kolozsvári vonatkozásban a felszámolás után több magyar jellegű bank iratanyaga került az Állami Levéltárba. A pénzügyi iratanyag általános forrásértékén felül, annak következtében, hogy e magyar bankok a kisebbségi viszonyok között jelentős részt vállaltak a különböző (gazdasági, művelődési, oktatási stb.) tevékenységek pénzügyeinek kezelésében és támogatásában, számunkra az itteni magyar bankok anyagának jelentősége is bővül. Ez az iratanyag a következő pénzügyektől származik: Erdélyi Bank R. T. (Banca ardeleana s. a.), 1919–1948.; Takarékpénztár és Hitelbank R. T. (Casa de pastrare si banca de credit s. a.), 1912–1959.; Mezőgazdasági Bank és Letéti Pénztár (Banca de agricultura si casa de consemnatuni s. a.), 1927–1948.; Erdélyi Bankszövetség R. T. (Uniunea bancara din Transilvania s. a. Cluj), 1921–1948. (ez utóbbi az előbb Gyulafehérváron, majd Kolozsvárt működött Transylvania Bank R. T.-vel azonos). Pénzügyi jellegénél fogva ide tartozik a magyar hitel- és gazdasági szövetkezeti hálózat központjának, a

„Szövetség” Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központja („Centrala Alianta” Federala cooperativelor economice si de credit), 1927–1948. iratanyaga, valamint az is, ami a Kolozsvári Gondoskodó Társaság (Societatea Gondoskodó), 1838–1857. közötti iratanyagából maradt ránk.

Az Állami Levéltár gazdasági vonatkozású forrásai közül megemlíten-dő még a céhek iratanyaga is: Kolozsvári fazekascéh (Breasla olarilor din Cluj), 1574–1919.; Kolozsvári csizmadiacéh – később testület (Corporatia cizmarilor din Cluj), 1627–1947.; Tordai csizmadiacéh (Breasla cizmarilor din Turda), 1774–1938., valamint a Kolozsvári Ipartestület (Corporatia industriala a meseriasilor din Cluj) 1896 és 1945 közötti iratai is.

Az egykori felső- és középfokú tanintézetek iratanyaga a következőktől származik: Ferenc József Tudományegyetem (Universitatea „Francisc Iosif” din Cluj), 1872–1923.; Kolozsvári Kereskedelmi Akadémia (Academia comerciala Cluj), 1878–1923.; Kolozsvári Református Kollégium (Colegiul reformat din Cluj), 1608–1941.; Marianum római katolikus leányiskola (Liceul romano catolic „Marianum” Cluj), 1910–1948.; Kolozsvári római katolikus líceum (Liceul romano catolic Cluj), 1702–1948.; Kolozsvári Unitárius Kollégium (Liceul unitarian de baieti Cluj), 1851–1948.; Kolozsvári Marianum kereskedelmi iskola (Liceul comercial de fete „Marianum”), 1911–1948.

Felekezeti levéltári anyag: vásárlás útján került az Állami Levéltárba a Közép-Szolnok és Kraszna vármegyéket magába foglaló Szilágyi kerületi református egyházi szék 1636 és 1791 között vezetett jegyzőkönyve (Protocolum Sedis Ecclesiastica in Districtu Szilágy, in ambitu duorum comitatum Zolnok et Kraszna existentis. Cura et opera reverendissimi ac celsitudini domini Stephani Thotfalusi pastoris Ecclesiae Zilahiensis primarii, necnon seniores eiusdem Tractus vigilantissimi confectum 1636) 1620-tól kezdődő nagyon gazdag egyház- és iskolatörténeti anyaggal (Új szerzemények – Achizitiile noi 34. sz.), a kolozsvári Ferenc-rendi rendház XVII. századtól kezdődő iratanyagát ugyanakkor állambiztonsági intézkedés juttatta a levéltárba.

Családi levéltárak: Alsó-Fehér vármegye egykori nagyenyedi levéltárából még a kolozsvári Állami Levéltár megalakulását követő esztendőben átvett öt családi levéltár közül a legjelentősebb kétségtelenül a Kemény család csombordi levéltára, 1324–XIX. sz. A levéltár törzse az emlékiró fejedelem, Kemény János idején alakult ki, és számos irat hátlapján olvasható Kemény írásával az egy-két szóval jelzett tartalomra vagy tárgyra történt utalás. Feleségei: Kállay Zsuzsánna, majd Lónyai Anna révén számos olyan iratot őriz ez a levéltár, amelyek magyarországi birtokokra vonatkoznak. A P. Szathmáry Károly által rendezett és leltározott levéltár kiegészült a vármegyei levéltárban rendezetlenül őrzött anyagával és azzal a levéltártöredékekkel is, amelyet a dévai székhelyű egykori Hunyad tartomány Állami Levéltárában őriztek. A Kemény család csombordi levéltárával egyidőben került be az Állami Levéltárba a Barcsay, 1439–1844., a Csathó, 1666–1886., a Dobolyi, 1584–1857. és a Récsey család 1563–1855. levéltára is.²¹

* * *

Fentebb említettük már, hogy az Állami Levéltárral egyidejűleg a második világháborút követő évekig Kolozsvárt az Erdélyi Múzeum-Egyesület

keretében kialakult Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára volt az a magyar intézményrendszerhez tartozó nemzeti kisebbségi levéltár, amely az 1925-ös levéltári törvény alapján az első világháborút követően is tovább működött. 1950-ben erőhatalommal történt birtokbavétele után a Román Tudományos Akadémia Könyvtára kolozsvári fiókjának kezelésébe került, majd az 1974-es levéltári törvénymódosítás következtében ezt az egész levéltári anyagot az Állami Levéltár vette át

Jóllehet az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára jórészt letétbe helyezett családi és személyi levéltárakból alakult ki, az idők folyamán elhelyezett letétek, a magyar intézményekből begyűjtött iratok lehetővé teszik ennek a gyűjtőlevéltárnak a következő tagolását:²²

A múzeumi levéltárat a kéziratáron belül megalapozó gróf Kemény József oklevélgyűjteménye és másolatai (Colectia de documente Kemény József), 1294–1830.²³ és gróf Kemény Sámuel oklevélgyűjteménye (Colectia de documente Kemény Sámuel), valamint a kialakított Törzsgyűjtemény (Colectia generala), 1224–1900. mellett jelentős levéltári anyagot tartalmaznak a következő gyűjtemények is: altorjai Mike Sándor oklevél-, perirat és genealógiai gyűjteménye (Colectia Mike Sándor), 1338–1850.; Csányi gyűjtemény (Colectia Csányi), 1849; Sarkantyús–Gyulay Richard levéltári és genealógiai gyűjteménye (Colectia genealogica Sarkantyús Gyulay Richárd); Kelemen Lajos genealógiai gyűjteménye (Colectia genealogica Kelemen Lajos); Apafi fejedelem udvartartási iratai (Socoteli princiare), 1626–1727.; Céhíratok (Colectia bresle), 1478–1942.; Címeres nemeslevelek (Colectia documente cu blazon), 1576–1845.; Nyomtatott rendeletek gyűjteménye (Colectia ordonante tiparite), 1707–1915.; Szomorújelentések gyűjteménye (Colectia necrologe), XVIII–XX. sz.; Szász dézsmák (Dijmele sasilor), XV–XVII. sz.

A jelentősebb és nagyobb mennyiségű levéltári anyagot tartalmazó családi levéltárak, letétként, a következő családoktól származnak: báró Apor; báró Bálinti, 1435–XIX. sz.; gróf Bánffy (nemzetségi levéltár), 1227–1944.; gróf Bánffy (rokonsági levéltár, benne az iktári Bethlen és borosjenői Korda család levéltára), 1371–1792.; Béldi, 1301–XIX. sz.; gróf Bethlen (keresdi levéltár), 1349–XIX. sz.; bethleni Bethlen Miklós kancellár iratai (töredék); báró Bornemissza, 1326–1918.; gróf Gyulay és gróf Kuun, 1239–1900.; gróf Haller, 1535–1978.; báró Henter, báró Jósika (hitbizományi levéltár, magába foglalja a Kamuti és a Mikola család levéltárát), 1283–1920.; báró Jósika (magyarfenesi levéltár), XV–XIX. sz.; báró Kemény (malomfalvi levéltár), 1248–1901.; gróf Kornis, 1359–1850.; gróf Lázár (gyalakúti levéltár), XIV–XIX. sz.; gróf Lázár (megyesfalvi levéltár), 1313–XIX. sz.; Matskási, 1352–1882.; gróf Mikó és gróf Rhédey, XIII–XIX. sz.; gróf Nemes, 1252–XIX. sz.; Pákey; Pálffy; báró Petrichevich-Horvát (magába foglalja a Suky család levéltárát); Rettegi, XIII–XVIII. sz.; Sándor; gróf Sennyey, 1261–1849.; Szabó Károly levelezése; báró Szentkereszty, XIII–XIX. sz.; gróf Teleki (gernyeszegi levéltár), 1523–XIX. sz.; gróf Teleki (kendilónai levéltár), 1351–1870.; gróf Teleki (kővárhosszúfalui levéltár), 1414–XX. sz.; gróf Teleki (sáromberki levéltár), 1407–XIX. sz.; gróf Toldalagi, XIII–XIX. sz.; báró Vécsey (sárközújlaki levéltár), 1296–1900.; Torma, 1361–XIX. sz.; báró és gróf

Thoroczky, 1250–XVIII. sz.; Ugron (magába foglalja a Weér család levéltárát); Újfalvi; gróf Wass, 1230–1892; báró Wesselényi (drági levéltár), 1401–1949.; báró Wesselényi, 1282–1900.; báró Wesselényi (zsibói levéltár), 1263–1521.

A régi erdélyi, illetve partiumi intézmények közül az Erdélyi Múzeum-Egyesület őrizte a Könyvvizsgáló Bizottság (Comisia de revizuire a cartilor), 1770–1848. és a Nagyváradi Tankerületi Igazgatóság (Directia scolara Oradea), 1777–1849. iratait, a közösségi intézményhálózatból pedig az Erdélyi Irodalmi Társaság (Societatea literara din Transilvania), 1888–1928., az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület – EMGE (Asociatia agricola maghiara din Transilvania), az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület – EMKE (Societatea culturala maghiara din Transilvania), a saját egyesületének: az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek (Societatea Muzeului Ardelean) 1841 és 1948 közötti iratanyagát, a Kolozsvári régi magyar színház (Teatrul maghiar din Cluj) levéltárát, 1802–1942., a Kolozsvári Zenetársaság (Societatea muzicala din Cluj) iratait, valamint a Szatmári római katolikus püspökség (Episcopia romano catolica Satu Mare) XVIII–XIX. századi levéltártörődékét.

1944 nyárvégén – a várható utcai harcok, bombázások fennálló veszélye elől – az akkor még az Egyetemi Könyvtár épületében elhelyezett Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárból a középkori oklevelek és más értékesnek vélt levéltári anyag egy részét elszállították a front elől Kolozsvárról. A háború után ez az anyag visszakerült Magyarországról, de a küldeményt az elszállítás idejébeli őrzőhely, az Egyetemi Könyvtár címére juttatták el, ahol a vissz szállított levéltári anyagot el is helyezték a kéziratárba. Így állott elő az a helyzet, hogy például egyazon családi levéltár középkori anyagának zömét a levéltárral együtt most az Állami Levéltárban őrzik, más középkori okleveleket viszont az Egyetemi Könyvtárban. Hasonlóképpen például Gyulay Lajos XIX. századi naplójának kötetei is kettévált sorozatban az említett két helyen található. Ennek megfelelően, ha a kutató nem találja meg az Állami Levéltárban azt az anyagot, amelyet például a szakirodalom valamely családi levéltár darabjaként jelöl meg, nézzen utána az Egyetemi Könyvtárban is.

Ami a levéltári anyag kutathatóságát illeti, a jelenlegi intézkedéseknek megfelelően csak az úgynevezett rendezett és leltározott anyagot adják ki a kutatóterembe. Amennyiben az anyagot a Levéltár nem tekinti rendezettnek és leltározottnak, a kutató kérésére annak vagy a kért résznek rendezését és nyilvántartásba vételét tervbe veszik és a munkálatok végén kutathatónak minősítik. Ezért ajánlatos minden kutatást az Állami Levéltárral idejében egyeztetve tervbe venni és csak a megfelelő kutatási engedély alapján számítani a kutatás megkezdésére.

Ami a levéltári anyag gyakorlati kutathatóságát illeti, a régebbi hatósági és közintézményi levéltárak esetében – mivel a levéltári újrendezésnél a regisztratura elv érvényesült – általában az utólag (a XVIII–XIX. században) készített repertóriumok vagy a korabeli segédletek jól használhatók az oklevél vagy irat megkereséséhez. A nagyobb családi levéltárak esetében is készültek – még a család kezelése idején – segédletek. Néhány esetben a kutató a cédulakatalógus vagy legújabbán készült, tárgyi tagolású leltárak segítségével tájékozódhat.

Kiss András

Jegyzetek

Ismertetésünk módszertani és terjedelmi okokból nem foglalkozik az egyházak levéltáraiban őrzött forrásanyaggal, mert ez mind történeti fejlődése, mind szerkezete és tartalma miatt külön ismertetést igényel.

1. Istorical Arhivelor Statului 1831–1956. In: Arhivele Statului 125 ani de activitate. Bucuresti, 1957. (A továbbiakban: Istorical Arhivelor Statului.) 28–40., 149–204.; Sacerdoteanu, Aurelian: Arhivistica. Bucuresti, 1970. 79–88. A szerző felhasználta saját: Scurt istoric al arhivelor din Romania című, eredetileg a román levéltári kézikönyv fejezeteként készült, kéziratban levő munkáját is
2. Indrumator in Arhivele Statului judetul Cluj. I. Bucuresti, 1979. (A továbbiakban: Indrumator I.) 31–35. – Filiala Arhivelor Statului judetul Cluj.
3. Istorical Arhivelor Statului. 205–210.
4. Uo. 132.
5. Muresan, Elena: Arhiva orasului Dej. In: Arhivele Statului 125 ani de activitate. Bucuresti, 1957. 346. A levéltárak második világháború utáni pusztulására vonatkozóan I. Böződi György: Magyar értékek pusztulása Észak-Erdélyben 1944 után. A Céh 1993/1. sz. 9–19.
6. Erdélyi Múzeum LIII. 1991. 1–4. füzet 183., 191.
7. Decret nr. 353 din 16 iulie 1957 pentru infiintarea Fondului Arhivistic de Stat al Republicii Socialiste Romania. In: Buletinul Oficial 1957/19. 137–139.; Decretul nr. 472 din 20 decembrie 1971 privind Fondul Arhivistic National al Republicii Socialiste Romania. In: Buletinul Oficial partea I, 1975/155. Módosítása: Buletinul Oficial partea I, nr. 164. – Revista Arhivelor 1975/1. 22–30.
8. Például: Instructiuni pentru ordonarea, inventarierea si expertizarea materialelor documentare din depozitele Arhivelor Statului. Bucuresti, 1965.
9. P. Szathmáry Károly: A gyerőmonostori b. Kemény-család idősb, fejedelmi ágának okmánytára. Magyar Történelmi Tár XVIII./1871. 3–198.; Magyar Károly: A Kemény-család enyedi levéltára és tatár rabságról írt levelei. Erdélyi Múzeum 1897. 362–378.; Uő.: Regeszták Alsó-Fehér vármegye levéltárából. Történelmi Tár. Új folyam, VIII./1907. 81–109.
10. Inventarul Arhivelor Statului. Bucuresti, 1939. 359–363. A felsorolt hét megyei levéltárból csupán négyből őrzött anyagot a kolozsvári Állami Levéltár. Fogaras és Szeben megyéből sohasem került be megyei (illetve széki) anyag, Szatmár megye esetében pedig jelentéktelen töredékről lehetett szó A városok esetében nincs arra vonatkozóan adat, hogy Gyulaféhérvár, Fogaras és Vajdahunyad levéltári anyaga Kolozsvárra került volna. Nem maradt nyoma a hét feltüntetett községi anyagnak sem.
11. Emlékkönyv az Erdélyi Múzeum-Egyesület félszázados ünnepére. Kolozsvár, 1909–1942.; Kelemen Lajos: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület múltja és jelene. Kolozsvár, 1909.; Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület története és feladatai. Kolozsvár, 1942.
12. Jakó Zsigmond: Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának múltja és feladatai. Erdélyi Tudományos Füzetek 133. sz. Kolozsvár, 1942.; Uő.: Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának 1942. évi működéséről. Kolozsvár, 1943.; Uő.: Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárának 1943. évi működéséről. Kolozsvár, 1944.
13. Kovách Géza: Kalandos kultúrtörténet. A Hét 1982/XIII. 21–23. sz. 8.; Böződi: i.m.

14. A kéziratár továbbra is az Egyetemi Könyvtár épületében maradt és annak kezelésében működik ma is
15. Kiss, Andrei: Contributii la studiul nationalizarii bancilor capitaliste si integrarea materialului documentar in Fondul Arhivistic de Stat. Revista Arhivelor 1961/IV. nr. 1. 194–207.
16. Az A) és B) betűk keretében felsorolt levéltárképző intézmények anyagát az Indrumator I. levéltári útmutató ismerteti. Az útmutatóban minden egyes levéltárismertetés után a levéltárképzőre és az anyagra vonatkozó részletes könyvszet található. A fenti felsorolásban a levéltárképző intézmény nevét tüntetjük fel, zárójelben azt a román elnevezést, amellyel az Állami Levéltár nyilvántartásában szerepel, azt követően pedig a levéltári anyag évkörét és mennyiségét. A zárójelben közölt évszám rendszerint a legrégebb átfert oklevél évét jelöli, vagy a levéltárba került, de nem saját működése során keletkezett oklevélre vonatkozik.
17. Abban az esetben, ha a levéltári anyag nyilvántartása és kutatása nem repertóriumok vagy korabeli segédletek alapján történik, hanem leltárak alapján, mennyiségi nyilvántartásuk leltári tételek szerint követhető.
18. L. Erdélyi Múzeum LIV. 1992. 1–4. füzet 73–89.
19. A C), D) és E) betűk keretében felsorolt levéltárképző intézmények anyagát az Indrumator in Arhivele Statului judetul Cluj. II. Bucuresti, 1985. című levéltári útmutató ismerteti.
20. L. a 15. sz. jegyzetet.
21. L. a 9. sz. jegyzetet.
22. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárában őrzött levéltárak és irattárak teljesebb jegyzékét I. Jakó 1942, 25–26.; Teodor, Pompiliu – Triteanu, Mihail – Ursutiu, Liviu: Arhiva istorica a Bibliotecii Filia lei din Cluj a Academiei Republicii Socialiste Romania. Revista Arhivelor, X./1967. nr. 1. 125–136.
23. Az 1974-es levéltári törvénymódosítás után az Akadémia kolozsvári Könyvtára által kezelt Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának átvételekor a Kemény József gyűjteményből a gyűjtemény kötetekbe foglalt anyaga kéziratként a könyvtárban maradt. Ennek megfelelően Kemény Józsefnek a szakirodalomban idézett kéziratok köteteit a kutatóknak ott kell keresnie.

Az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár

1962 óta áll a kutatók és érdeklődők rendelkezésére e levéltár mint az erdélyi református egyház különféle szintű testületeinek irathagyatékát őrző intézmény. Nem közismert, a beavatott kutatókon kívül alig tudnak róla, ennek ellenére jelentős a szerepe, hiszen az elmúlt évtizedekben (és még ma is) a kolozsvári Református Levéltár volt az erdélyi magyarság egyetlen nem-állami tulajdonban és kezelésben levő nyilvános levéltára. Emiatt a levéltár vállalta olyan tudósi vagy írói hagyatékok, letétek, megőrzését is, amelyek nem tartoztak szorosan vett gyűjtőkörébe.

A Református Levéltár anyagának fő vonulatába természetesen az egyházi eredetű fondok tartoznak. Legnagyobb terjedelmű az Erdélyi Református Egyházfőtanács levéltára, 142 ífm. mennyiségben őrzi a központi egyházigazgatás jegyzőkönyveit és iratait az 1700–1965 közötti időszakból. Gazdag